

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Herausgeber: Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 19 (1924)

Artikel: La Ligia Grischa : novella
Autor: Camathias, F.
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-882107>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 06.05.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

La Ligia Gríscha

Novella da Sur Fl. Camathías.

1.

Miu frar, mia sora, vus che legis quella historia, haveis vus viu enzacu a Trun la plibiala casa, ch'ei d'anflar en quella vischnaunca: la «cuort» claustrala? Quella casa ha la comparsa d'ina casa-cumin, gie d'in solid casti de mir; ella schai sper il stradun, che va a Rabius, la davosa da maun dretg, el vitg de Trun.

Ins astga numnar quei baghetg: residenza della Ligia grischa; pertgei dapi igl onn 1675 han ils representants della Ligia sura, la dertgira della Ligia, giu lur radunonzas e dietas sut quei tetg. Igl avat de Mustér ha baghegiu quella «cuort» sper il bifuns claustral, che schai leu silla tenda tochen en encunter Gravas. Mo igl avat, sco in dils caus della Ligia, ha mess siu palaz en disposiziun dellas autoritads della Ligia. Co senumna igl avat, che ha eregiu quella casa cun ina expensa de sis melli renschs?

«La combra digl avat» en quei baghetg dat a nus sclariment giudlunder; lein far ina viseta a quella casa renomada. Ella cantunada silla vart dil vitg anflein nus quella stanza, ch'ei provedida cun in stupent tabligiau brin e cun in plantschiu sura de cassetas.

Enamiez quei plantschii sura ei veseivels igl uopen dil prenci-avat Adalbert II de Medéll, oriunds da Tujetsch. Quella medema arma paradescha era si Mustér, tagliada en crap, sul portal della claustra, sco era ella baselgia de s. Martin. Sisum igl uopen, seniester e giudem da maun dretg, stat la crusch de s. Andriu, l'arma della claustra; sisum dretg in liun, l'arma dils de Castelberg. Ils geniturs ded Adalbert II eran Giohen de Medéll e Cornelia de Castelberg.

Avon che Adalbert regi la claustra 1655—1696 haveva el viu ell' Italia biars bials tempels e palazs. E returnaus a casa dals studis, eis el daventaus architect vid quella casa de Trun e vid la claustra sezza, la quala el ha baghegiu da niev culla front, che stat aunc ussa.

Bandunond la custeivla combra abbaziala ella «cuort» de Trun, mein nus tras il liung suler vi tier l' altra cantunada sulegliva dil baghetg e passein en ina stanza aunc pli vengonza d' admiraziun, en la sala dils «landrechtters». La cuscha veglia digl ischi de Trun, sut il qual ils fundaturs della Ligia ein serimnai, ei leu messa en salv e conservada.

Sil plantschii sura de quella sala ein malegiai numns ed uopens dils caus della dertgira della Ligia, ils quals han presidiau quei tribunal dapi sia instituziun, da 1424 naven tras bunamein quater tschen-taners. Quei ei ina liunga cadeina de schlateinas cun arma de noblezia. Co vesa quei plantschii-su a ora?

Cura che ina cuschiniera ha il piaun buglient sura fiug en la cazetta ed ha pinau ina scadiala saung per far en uatschs cun quel, lu meina ella entuorn en rins il fil dil saung daghiront, entochen ch' ils rins empleneschan igl entir funs della cazetta. Quei dat lu in grond e bi uatsch! Aschia ha il pictur menau la cadeina dils nums ed uopens dils landrechters per quei plafond entuorn, entochen che il camp ei staus emplenius ualti dapertut. Schegie che quels magistrats e gronds derschaders della tiara ein mo en pintga part stai «umeris de saung», vesa il maletg dil plantschiu tonaton ora sco in grond e fetg complica uatsch de tuttas colurs. E tgi che less guder quella tratga e prender si en spért e memoria tuts quels nums e datums, stuess star ina bun' uriala vidlunder!

Vus haveis forse tschaffen de studigiar uopens e schlattas de landrechters, anfleis forse era il num de vossa familia si en quei maletg aschi grondius ed interessant. Pliras de quellas familias leu numnadas ein aunc ussa en flur per la tiara dils dus Reins entuorn. Mo biaras schlateinas cun arma han stoviu schar curdar orda maun las armas e svanir da quest mund. Tut passa, tut rumpa; tut la grondezia dil mund vegn plaunsiu passa e bassa!

Ils landrechters vegnevan elegi ord ils comembers dil tribunal della Ligia. Dapi 1446 aveva quella dertgira quendis ch derschaders. Ils treis signurs principals della Ligia, igl avat de Mustér, ils baruns de Razen ed ils conts de Sax-Mesauc, ha-

vevan il dretg de proponer en roda treis candidats per quei uffeci. Ord quels treis presentai legevan ils derschaders ora per lur president quel, che plascheva il meglier. Quel era landrechter per in onn.

En quella dertgira superiura della ligia sesevan dall'entschatta treis derschaders ord il territori digl avat e cumin de Mustér, treis ord il segneradi dils baruns de Razen, treis ord las vischnauncas e dertgiras dils de Sax-Mesauc, dus derschaders ord il cumin de Valrein ed in representant dils Libers sursilvans.

Contas historias e novellas savessen quels numerus caus e menaders dil pievel risdar a nus, sche els fussen aunc cheu en sala presents sco antruras! Contas fitschentas e truschas ord lur veta dessan material per dramas e cumedias!

En quella sala dils uopens pia han las radunzas e dietas della Ligia sura e siu tribunal giu liug, la primavera entuorn il di de s. Gieri ed en auters temps, cura ch'ei fageva basegns. Cheu han ils derschaders tedlau sin plogn e risposta els process, cheu han els dau ora en scret las sentenzias, che ein aunc els archivs de cumins e vischnauncas de nossa tiara.

In tut agen sentiment de leda admiraziun per la grondezia de nossa pintga tiara va tras nossa olma, cura che nus visitein a Trun quella casa-cumin e vesein il compendi de nossa historia dapi 1424 malegiaus sin quei plantschiu.

Quei compendi d'aventass aunc pli complets, sche

era ils nums dellas signuras masseras de quels sabis babs della Ligia grischa fussen nudai si per memoria. Las signuras «landrechtras» savessen franc era risdar a nus buca paucas nuvialas ord lur veta. Quellas vegnan gie bein era a haver sedestinguui, sco lur marius, tras sabientscha e capaciad. Mo ils nums e duns dellas signuras encurin nus adumbatten vid quei uatsch 'colurau sil plantschiu.

Mo enqualina de quellas mistarlessas aultas ei schiglioc aunc en memoria tiel pievel. E nus stuein encurir de metter neu en nossa historia silmeins ina ne l'otra «mistarlessa», pertgei mo cun umens persuls della Ligia grischa san ins buca formar ina novella en uorden! En quei grau ei era il scaffider dil mund ius ordavon a nus cugl exempel, havend el dau agl Adam ina gidontra.

Ina buna gidontra della carstgaunadad para ei de haver dau a Trun ual en quei temps avon tschun tschien onns, cura che la Ligia sura ei vegnida fundada solemnamein sut igl ischi. Ed els pli vegls cudischs della ludeivla pleiv de Trun eis ei era notificau, ch'ella seigi stada landrechtra. Quella interessanta persuna viva aunc ussa ella memoria e tradiziun dil pievel de Trun tras ils anniversaris fundai per ella. Siu num ei daus aschia: «Mumma Elsia».

Havend mumma Elsia fundau la ligia verda cordiala cun in giuven, ch'ei daventaus pli tard landrechter della Ligia, buca ditg avon fundada, sche cunvegn ei de raquintar en quella novella dad omis-

duas Ligias, tutina veglias, dalla «grischa» e dalla «verda». —

Dalla fundaziun della Ligia grischa savein nus bein dir gia dall'entschatta, che quella audi tier ils evenements ils pli legreibels e ventireibels en la historia de nies pievel. Igl engirament de nos babuns sut igl ischi ei staus semiglionts ad ina buna ragisch d'enfiarla, la quala ha produciu biara e buna roma.

Sche la ragisch ei buna, ei era la roma buna, aschia di ina inscripziun veseivla el «hof» de Trun: «Si radix sancta, et rami». Sco roms vid il best della plonta de Trun savein nus considerar ils buns tschentaments cunteni ella brev della Ligia. Ord la buna ragisch della Ligia ei la constituziun de nies liber stat sesvilupada.

Quell'ovra pacifica de signurs e purs, sut igl ischi seperfectiunada, ha preservau nossa tiara lu e pli tard da revoluziuns pli vehementas, ha preparau in bien vau per il dretg sesvilupont dil pievel; la Ligia ha schunschiu aristocrats e democrats el medem giuf de lescha e giustia e protegiu reh e pauper en ses dretgs entras quei tribunal de pacificaziun e d'appellaz, che serimnava tras tschenteners ora el liug della Ligia fatga a Trun.

Avon che bandunar la sala dils caus della Ligia vulein nus aunc dar in'engrazieivla egliada sil best sfraccau digl ischi vegl e dir sco ella canzun: Sfraccaus ei bein 'gl ischi, mo viva la libertad!

2.

Car frar, cara sora! Vuleis vus emprendre d' enconuscher ils origins de nossa preziada Ligia grischia, lu laschei sgular vies spért aunc bia pli lunsch anavos els temps vargai, silmeins tochen ell' entschatta dil 15avel tschentaner. Avon tschun tschien onns steva in' autra casa sil sulom della hodierna cuort claustrala, descretta anson: ina casa bein pli pintga e modesta, ch' il casti d' Adalbert II., mo tonaton sufficienta per ils basegns de glez temps.

Ed in avat steva lu dals anno 1401-38 alla testa della fundaziun de Placidus e Sigisbertus, il qual haveva empau semegliadetgna cul numnau Adalbert II. Era Pieder de Pultengia derivava dad ina schlateina tujetschina; era el ha giu dunn e tschaffen de baghegiar baselgias, mo ei dapli aunc semussaus sco habel architect de ligias destinadas alla segirezia e prosperitat della tiara.

Sia combra biala reservada haveva il signur cau claustral era lu en la cuort de Trun. El vegneva gie sin viseta bein enqualga giu da Mustér, el prendeva albiert a Trun sin ses viadis, mond e returnond. La casa fuva da mir mo giufuns; las alzasas suren, spartidas dal suler en ina part dretga ed ina seniastra, fuvan construidas cun travs tagliadas e cavigliadas. La vart dretga fuva reservada per diever della claustra, cunteneva ina gronda stiva biala en l' emprema alzada ed ina combra sullegliva pigl avat en la secunda alzada, ed autras stanzas suren e davos tier silla vart umbrivauna.

L' altra mesadad era destinada sco habitaziun de quella familia, che guvernava la campagna ed economia purila de quella cuort. In vasall claustral, in administratur u migiur, savein nus numnar el. La claustra haveva gie sco segneradi territorial ministerials en sias tuors e fortezias e vasalls e migiurs sin sias possessiuns purilas en las vischnauncas. Buca lunsch sur Trun haveva la claustra la cuort «Mirias», semigliontas possessiuns a Breil, a Glion ed en auters plirs loghens. —

Igl ei ina dumengia d' october digl onn 1423. Il survetsch divin en la parochiala de Trun ei vargaus e la familia de Hercli de Lombris ei davos meisa vid il gentar. Lombris ei in vasall digl avat, tschentaus sur la cuort de Trun sco migiur e sur in diember autras cuorts en la Cadi sco inspectur. El sesa cun ils ses en stiva; ina feglia, Cornelia, ei on cuschina e tonscha las scadialas dad in barcun en, il qual unescha stiva e cuschina favoreivla-mein. Davos meisa sesa sisum il bab Hercli, dad in maun siu mat Placi, da l' auter siu fumegl Spescha e speras Elsia, sia feglia. Quella va mintgaton vi e neu tiel barcun-cuschina e fa aschia enten gentar era la survienta.

Hercli de Lombris ha tratg ora sia blusa de vali ner e pendiu ella vid la preit sin clavella; en mongias alvas taglia el en talgias il toc barsau dil calun-camutsch, ch' ei avon el ella scadiala cun sosa brina. Ed el dat ina curteseivla egliada encunter Spescha, il fumegl e catschadur claustral, schend:

«In stupent camutsch ei quei stau, Spescha, als paders ed a nus fa quei barsau plascher.»

Ed il Spescha grond, in um ferm, cun schuiala lada e cavegls ners, rispunda satisfatgs: «Quei selvadi ha caschunau a nus bia suadetsch, alla fin ha el stoviu ir cul tgau el latsch!»

Hercli partgescha ora las bialas talgias sin ils tigliers de zinn terlschont. Il Hercli ei in um sils onns, sur siu frunt ault ein ils cavegls vegni fetg rars e grischs; mo igl égl ha aunc glisch e fiug, en sia fatscha emburnida cun cuorta barba varga igl artg dil nas graschel lev storschiu ora sco in grepet sin ina spunda alpina.

Ses treis affons carschi semeglian empau el ed empau lur mumma, che era stada ina Fontana e ruaussa dapi dus onns el senteri de Trun e sper las fontaunas perpetnas de l' autra veta. Il Placi fa propi il fumegl de purs; el ei il vegl dils treis fargliuns, ha ina fatscha compleina e brina ed ils égls brins dil bab.

Elsia suonda en vegliadetgna siu frar, mo buca ella colur della fatscha e dils égls; ella trai ferm sia mumma, che haveva giu ina fatscha ovala, nobla sereina, égls gronds blaus e cavegls clars. Quei che distingua Elsia ei l' expressiun de migeivla buontad sin fatscha ruasseivla de lingias bein regularas.

Cornelia, la giuvna, che arva uss igl esch stiva e semetta era giu ledamein en siu davos plaz, ella po esser entuorn vegn onns veglia; ella ei empau

pli pintga che Elsia, mo ha sin sia fatscha cotschnida las lingias e fuormas noblas dil bab; plitost energia e robustadad s'expriman tras sia figura. Mo ord la comparsa externa dils carstgauns san ins buc adina enconuscher compleinamein las qualitäts, ch'els han vid olma e character. Savens denton ei igl exterior il reflex digl intern; égl e fatscha laian comparer l'olma. Quella carina benevulentscha per exempel, che compara en l'ègliada ed entuorn la bucca ded Elsia, vegn buc ad enganar, ella ei la terlichur externa d'ina olma pacifica e buntadeivla.

Il bab Hercli ha educau ses affons ensemen cun sia consorta defuncta, ha buca spargnau spensas per laschar frequentar els bunas scolas. Las mattauns ein stadas ina suenter l'autra a Cazas ell'instrucziun dellas premuradas muniessas. La giuvna Cornelia muossa pli grond tschaffen per las lavurs dil tener-casa, ella ei la Martha activa, energica; Elsia ha in'olma pli drizada sigl ideal, ella ha rimnau e scret a Cazas in cudisch plein buns e sogns plaids, plein sentenzias ed expressiuns doctrinalas de buns aucturs.

Returnada a Trun ord las scolas ha Elsia gleiti obteniu influenza sin las giuvnas de sia vegliadetgna e suenter era sin ils affons dil liug, ils quals han entschiet a serimnar entuorn quella buntadeivla, voluntaria mussadra. Elsia havess dunn per educar la giuventetgna e far ovras caritativas.

Alla fin dil gentar dominical restan ils ventireivels commembers de familia aunc in mument

davos meisa ed il bab Lombris mira cun plascher sin ils ses e plaida: «Nies avat Pieder sesanfla da present sin in viadi de fatschentas e visetas engiuvians. Mond engiu a cavagl, accompignaus dad in conventual, ha el resdau a mi, nua el mondi. Oz po el esser sin viseta tier ses amitgs, ils signurs baruns de Razen. En cumpignia cun quels vegn el a returnar a Glion e plidentar leu il cont de Sax-Mesauc. Havend fatg ina viseta al casti dil Munt S. Gieri, ch' auda ussa als de Razen, cavalchescha el da leu dal Miglièr si a Breil, nua ch' el ruaussa en sia cuort sper il Flém, el plaun de S. Martin. Da leu va ina veglia via si tiel lag e «Plaun de plaids» e suenter giu tier las tuors de Schlans e Friberg.»

«In bi viadi en quella biala stad de S. Martin,» metta il feigl Placi vitier.

«E cura po el clamar cheu tier nus?» empiara Elsia.

«Sin gevia suenter miezdi vegn el ad esser cheu,» rispunda il bab Hercli. «Mattauns, la stiva digl avat e sias combras seigien pinadas sin lu!»

Suenter haver ludau il grond num de Diu en la parochiala tras ils psalms e himnis latins, va mintgin suenter sia recreaziun: Placi e Spescha van enta Quadra, tiel clavau e tiel muvel, che va per bual libramein en la gronda acla. Hercli tuorna en sia stiva, arva ora la scaffa, mira els cudischs de quen ed administraziun, ch' el sto mussar al cau claustral, che vegn silla visitaziun.

Elsia e Cornelia plaidan in' uriala cun lur amigtas sut casa, vegnan lu siaden e sesan el bi sulegl d' atun ora sil laupiet dil suler. Leu miran ellas sils matgs flurents els ruogs de tiaracotga, sillas neglas en brocs, che pendan surengiu. Las mattauns, sezzas sco neglas alvas e brinas de mirar denter las flurs, laian sgolar l' eglia da giu Pustget ed enta Gravas e si Campliun e discuoran ensemen, co preparar stanza e tscheina pil signur della casa e cuort.

3.

Vegnend giu da Schlans per la senda de carrauns, vesa Pieder de Pultengia las sias fortezias vischinontas, ed el plaida sefermond tier siu compogn de viadi, pader Ambrosi: «Sco dus tiarms lunsch entuorn veseivels stattan oradem nies territori las tuors Friberg e Ringgenberg sin lur muortas da mintga vart dil Rein»

Ed Ambrosi rispunda: «Dus schuldaus bein armai per guardia spel pass! Dal temps, che imperaturs tudestgs mavan sur il Lucmagn pli savens che ussa, ein ellas vegnidas construidas. Leu giu Zignau stat aunc la tuor de Phiesel, nies present mistral, e leu si Cartatscha. Ussa han quellas tuoratschas cun grossezia mirs buca tonta muntada pli; mo ellas dattan tetg als castellans dils segneradis.»

E s' approximond agl imposant Friberg di Pultengia: «Schegie ch' jeu sun mez naschius en ina de quellas tuors leusi dadens Rueras, less jeu buca habitar per agen en ina tala tuoratscha de tschun alzas, cun ina porta plazzada aschi ault e vi davos

silla mendra vart, ch' ins resca bunamein la veta mo ded ir en ed ora.»

Giu bass entuorn il balfrid ein plazzai baghetgs pli pigns d' economia. Il castellan fa beinvegni al signur claustral e vul metter ils cavals en la stalla. Mo igl avat seferma buca pli ditg. «Haveies la buontad,» di el agl emploiau, «de schar saver mistral de Phiesel e giuncher Christoffel de Ringgenberg, ch' jeu mondi tier la cuort a Trun e spetgi els leu questa sera.»

Sin siu bi cavagl alv fa avat de Pultengia ina oreifra comparsa; el ei in um de statura liunga, satella. El porta ina barba nera rodunda, sia fatscha ei plitost magra e d' expressiun energica. El cavalchescha en pertratgs encunter Trun. Sia egliada para de dir, ch' el s' occupeschi cun gronds plans. Pader Ambrosi ha la cumparsa d' in Allemann, cavegls clars, fatscha clara cotschnida ed ei medemamein ded aulta, liunga statura.

Els arrivon avon la cuort claustrala a Trun, accumpignai dals buobs dil vitg, ils quals han buca pauc tschaffen de ver puspei igl avat, lur benefactor. Il Placi de Lombris e Spescha retscheivan ils cavals e mettan quels en la stalla de Quadra. Hercli Lombris compogna ils hosps e patrums della casa si en la stiva biala da vart dretga.

En suler fan Elsia e Cornelia cun buna curtesia il beinvegni als paders e surveschan a meisa ad els en la stiva biala preparada.

Suenter haver priu in refrestg, di igl avat en-

cunter siu administratur, il Hercli de Lombris: «Tgei savein nus far dil bien per la giuventetgna dil vitg? Jeu hai udiu dals buns talents de vossas feglias, hai legiu il bi cudisch de sentenzias doctrinalas, che vossa Elsia ha scret sut la direcziun dellas soras de Cazas.»

Il Hercli rispunda: Elsia havess dun e tschaffen de far la mussadura dils petschens.»

«Bien pia,» di Pieder, «il bien acquistau per sesezza communicheschi ella da bien cor era als auters. Quei ei lavur d'apostolat. Questa stiva de nossa venerabla claustra seigi messa en disposiziun della giuventetgna pil temps d'unviern. Las dumengias suenter miezdi serimnien ils affons cheu entuorn vossas feglias. Entruidar glied giuvna tier il bien cun plaids, exempels ed exercecis, ei in'ovra de misericordia a Diu fetg plascheivla. E vus, signur Lombris, porschei vossas enconuschient-schas als giuvens, che vulan s' instruir!»

«Sia grazia,» rispunda Lombris, «nus lein mirar, tgei selai far! Elsia ha gia entschiet a luvrar el senn indicau. Ella ha in bien cor e talent de plidar en raquintaziuns cun ils affons.» —

Elsia vegn clamada en stiva, e cun modestiad sedeclara ella prompta leutier de far survetschs de misericordia per la giuventetgna.

Lombris muossa agl avat ils cudischs de quen, las glestas de dieschmas, rapports sur la catscha e pesca, sur las cuorts purilas.

Pieder de Pultengia plaيدا il lungatg della

mumma romontscha, el ei in um dil pievel, che encuera la societad e compignia dils umens, nua ch' el anfla caschun. Ed ina tala caschun de conversar culs umens dil liug, ded udir lur pareris e giavischs anfla el quella sera suenter tscheina.

Il mistral dil cumin, elegius dad avat e pievel ensemen, ei Giachen de Phiesel. Quel compara cul giuven Christoffel de Ringgenberg. Ils paders muossan buna curtesia per els e legherment giud il seveser. Il Phiesel ei in um passau, empau grev e stampau; el ha in surnum ella bucca dil pievel, che di ad el «quel dil culiez cuort.» Sia fatscha rodonda ei sco tschera alva, che trai sin mellen. Vestgius eis el en vali ner e porta il culier alv tschuor entuorn culiez.

Il giuncher ord la tuor de Zignau ha in cuort barbis ner silla levza sura, tegn enten maun ina capetscha de vali blau cun pleva alva lundervi; el ei bein carschius e de grondezia mesauna.

Igl avat discuora cun els davart ils castials, ch' els guvernàn e pertgiran per il segneradi de Mustér.

Nua che Pieder de Pultengia dat audienza, serimnan bugen ils umens e giuven; el ei gie aschi curteseivels cun tuts e sa discuorer emperneivla-mein sur ils fatgs vargai e presents della patria.

Igl ugau-baselgia Hainrighett Maissen e cun el siu figliol, il giuven e bi Marti Cajacob, vegnan dal suler en e passan empau schenai en stiva biala. Igl avat va encunter ad els, peglia els pil maun e

scrola quel cun affecziun. Il Marti ei buc in dils subdits claustrals; el ei il sulet fegl ded in pur liber, che ha agen tschespet ed ina ustria «Ponteglias» dado baselgia sper la via, che va tras il vitg. El ei vestgius en ponn tessius da sia mumma, in giuven de buns talents de spért e tgierp. Marti e Placi de Lombris ein buns amitgs da pign ensi.

Era il Placi cul Spescha vulan tedlar igl avat en la radunonza e vegnan en stiva. Ina meisa liunga va per la stiva si; sin quella han Elsia e Cornelia tschentaun dus matgs de flurs vivas d'atun. Enamiez la meisa envidan ellas sin cammond dil bab in candalier cun tschun candeilas, che sclareschan la stanza brina de lenn. Suentar las preits van entuorn bauns bass e cumadeivels de seser e sepuisar cul dies encunter. Igl avat envida ils presents, era las feglias della casa, de star a vitg empau e discuorer libramein sco ei vegn ual a mintgin ord il cor. Pieder de Pultengia e pader Ambrosi sesan sin suppias surtratgas cun curom brin sisum la meisa. Hercli Lombris sesa giudem la meisa en fatscha agl avat e sias feglias sper ei, promptas per survir alla societad. Ils umens e giuven occupeschan ils plazs enamiez.

Ed il Hercli de Lombris di cun curtesia, levond sin peis: «Sia grazia Monsignor avat, ed igl aultreveriu compogn seigien da cor beinvegna cheu en lur cuort claustrala. Tgi che ha fatg in viadi, sa raquintar dallas experiencias fatgas. Nus tedlein bugen, tgei ei dat da niev per la tiara giuadora.»

E mistral de Phiesel volva era siu culiez cuort tier igl avat ed exprima il giavisch ded udir las novitads della tiara. Ils giuvens Martin e Christoffel ein in dad ina vart ed in da l' autra dalla meisa; els miran buca nuidis sils matgs de flurs silla meisa e sillas glischs, che rasan ora lur terlichurs sillas fatschas dils presents. E sco las glischs sil candelier terlichan vi e neu ils égls dils hosps, che spe-tgan sil plaid dil venerau cau claustral.

4.

«In viadi de fatschentas e visetas havein nus fatg,» di ussa igl avat. «Razen ha in grond e bi casti ed ils baruns de leu han compignau nus en Sur-selva e mussau a nus lur segneradi e casti sil Munt S. Gieri. Antica e biala ei la caplutta de S. Gieri, igl altar mira encunter la levada dil sulegl; dalla cuort sil Munt vesan ins giu en la Foppa, che paradescha schi bein ussa ellas colurs d' atun, quels clars dis.»

E pader Ambrosi continuescha: «Nies avat per-tratga vid ils basegns actuals de tiara e pievel; el ei staus en conferenza cun ils signurs baruns e conts, che tegnan en maun las hottas de nossa sort.»

Mistral de Phiesel damonda: «Ha sia grazia era visitau il cont Gion de Sax-Mesauc?»

«Gie,» rispunda Pieder. «A Glion. Avon gleiti trenta onns, ils 14 de fevrer 1395, ei in contract de ligia vegnius fatgs leu denter nies antecessur avat Gion e Risch Brun de Razen, ed il cont Albrecht de Sax de Monsax. Dapi 1390 ein ils de

Sax-Mesauc ils signurs dellas quater dertgiras: Flem cun Belmont e Fidaz; la Foppa cun Glion, Castrisch, Sagogn, Riein, Pitasch e Valendau, la Lumneza e Val. E da tschella vart dils cuolms han els Mesauc cun Calanca e Roveredo.» —

Pader Ambrosi, versaus en la historia, completescha: «Albrecht de Sax ha artau dals baruns de Belmont quellas dertgiras e contradas. Quell' allianza fatga ei bein ida pli tgunsch, perquei che Albrecht fuva igl aug de nies avat Gion. Els ein s'obligai cun serrament e scartira de gidar in l' auter en cass de basegns. Ed ils 4 d' avrel 1399 ei aunc il cont Gion de Werdenberg-Sargans vegnius en quella allianza cun sia gliend en Surselva e cul casti de Schluein, e cul segneradi de Trin.»

E Pultengia continuescha: «Ils 24 de matg 1400 ha la ligia sura encuretg sustegn dals Glarunes entras empermetter ded esser vicendeivlamein buns e fideivels amitgs e cars confederai.»

E Hercli de Lombris lauda igl avat schend: «Nus astgein gratular a monsignur, ch' igl ei reusiu ad el de scaffir bunas relaziuns denter Mustér ed Uri, de maniera che nus essan ussa pli segirs era sin quei maun. Ils ded Uri han retschiert el perfin el dretg de lur tiara ils 8 de settember 1407. E monsignur ha cumprau ad Altdorf ina casa cun funs ed ina tuor ed empermess de sustener igl avantatg e la honor ded Uri.»

E mistral de Phiesel empiara: «Havein nus buca era ina entelgientscha cun quels de Sviz?»

Avat Pieder sescaulda e di: «Giebein! Ils de Sviz temevan, che nus vuleien s' alliar cun l' Austria, ad els inimitga. Mo quella tema havein nus priu ad els ord il cor. Jeu hai declarau ils 5 de mars 1403, che nus vuleien buca ina uniu cun l' Austria. «Nus lein haver negin sin tiara per nies regent auter che nies car Diu,» aschia hai jeu scret ad els. La brev ei vegnida signada era da nies mistral de cumin, dals geraus e burgheis della Cadi. — Mo tiels confederai leu ora regian autras rela-ziuns, che en nossa Rezia; nos segneradis paran ad els buca democratics avunda per esser pri si en lur ligia de confederai. Mo en buna entelgientscha ed amicezia vivin nus ussa cun las tiaras leu ora dentuorn il lag.»

Hercli Lombris fa la remarca: «Era encunter miezdi ei Mustér en segirezia tras l'alianza cun quels de Blengias e Blizuna.»

«Aschia eis ei,» confirmescha Pultengia ledamein. «Mo ina vart ei aunc buca segirada, la vart encunter la damaun. Oh, sch' ei reussess a nus ded impedir uiaras e disturbis era neu da quella vart! Igl uestgiu de Cuera po buca tgunsch vegnir libers dalla influenza austriaca. Perquei duein ussa silmeins ils segneradis e cumins della Part sura seunir pli fermamein. La ligia fatga sto vegnir perfeczionada. La ligia duei obtener ina dertgira superiura, in tribunal de pasch e d' appellaziun. La ligia duei era procurar, che las sentenzias vegnien exequidas en-

dretg, che la tiara survegni leschas e statutas conformas al basegns dil temps.»

Il giuncher Christoffel vegn tut incantaus da quels bials plans digl avat, ed el excloma: «Vegli Dieus dar la perseveronta curascha a nies monsignur de realisar quels plans per il beinstar della tiara!»

E Marti Cajacob di sissu: «Sia grazia sa sefidar sigl agid de nos giuvens. Far pli gronda e pli ferma la ligia cun trer tier meglier ils libers, ils purs, quei ei l'idea dil pievel, il basegns dil temps present!»

E Pultengia di satisfatgs: «Jeu engraziel a vus giuvens per quels plaids, che dattan curascha de continuar l'ovra impurtonta. Nus lein impedir uiaras e schalusias denter segneradis e cumins, lein seunir, signurs e purs, e viver en pasch. Cun la concordia creschan las caussas pintgas; tras la discordia van alla malura las grondas.»

E pader Ambrosi replichescha: «A Razen ed a Glion ei il plan vegnius deliberaus, de serimnar permavera proxima a Trun per renovar e perfezionar la ligia!»

«Bravo, bravo!» cloman tuts presents. Ed igl avat mira giu sin las feglias, de mintga maun de bab Lombris, e di ad ellas: «Quels umens e giuvens han bein meritau in pushegn. Jeu hai viu vossa pluna distgets preparai per nus. E la megliera bubronda, ch'ei d'anflar en la tiara, ei il latg de nossas bunas vaccas.»

E ladinamein mettan las mattanns las scadiolas

sigl ur della meisa liunga, van on cuschina pils distgets emplunai e per las hontas de latg. La societad stat aunc in' uriala ensemen en buna harmonia, gauda e lauda ils products dil puschegn, pertratga sur dellas ligias, che vegnan preparadas pil beinstar della tiara e dellas familias.

Alla fin concluda igl avat l' emperneivla radunonza cun ina cuorta oraziun della sera e lai ir en pasch ils envidai a casa lur. El serenda cun il pader Ambrosi en l' alzada sura, nua che las combras ein per els preparadas. L' auter di cavalcheschan ils conventuals bien e baul encunter lur claustra a Mustér.

5.

Cura ch' ils commembers de familia de Lombris sesan in di a meisa, di il bab Hercli suenter gentar: «Il segner Pieder de Pultengia ha restaurau bein leusi las baselgias claustralas.»

Ed Elsia replichescha: «Ed a sontga Gada, patruna encunter igl incendi, ha el eregiu ina caplutta silla campagna vi sigl ur, nua ch' ins va si Mompe-Medel »

«Monsignur ha giu leu si in uestg neu dal Val-leis, il Guglelm de Raron, il qual ha consecrau las baselgias,» raquenta il bab. «La claustra fetschi ussa puspei megliera cumparsa.»

Ed Elsia di cun moviment: «Igl avat ha engraziaiu a nus per la collecta termessa ad el per las baselgias novas. Suenter haver viu mezza Mustér questa stad, hai jeu ussa il plan de far in

legherment als affons cun menar era els inagada a Mustér. Igl avat ha gie recumandau a nus de far dil bien per la giuventetgna. Car bab, vus deis leutier la lubientscha?»

«Gie, bugen,» di Hercli, mirond cun satisfaziun sin sia premurada feglia.

Ed il Placi di: «Jeu sun buca vegnius adaquella uonn ded ir a S. Placi el fenadur. Jeu mon cun l' Elsia.»

E Cornelia leva sin peis, schend: «Ed jeu mon era puspei bugen a sogns. Igl avat ha gia envidau nus de visitar ils sanctuaris renovai.»

Ed Elsia explichescha: «In viadiet aschia en quella bialaura ei in benefeci per ils affons, per nos parenzs, figliols e figliolas ed ils enconuschents dil vitg. Vus pudeis cumprender, tgei legherment ils pigns han giudlunder.»

Ed il bab di commuentaus: «Sche mei pia tuts treis, cars affons, e rughei era per la mumma, Dieus hagi si' olma.» Ina larma terlischa oransum ils égls dil bab.

Il pign pelegrinadi ei gleiti organisaus. Cura ch' ils giuvenns Marti Cajacob e Christoffel de Zignau audan tras il Placi, lur amitg, da quei plan, seresolvan els de dar compignia e schurmetg allas feglias.

Il di fixau arriva. Placi de Lombris carga sin la sauma d' in cavagl il proviant, ch' il til drova per quei di de viadi. Las soras han cavigliau en dus sacs quei che po far legherment alla giuventetgna.

Sco de mirar si per ina mumma miran ils affons
de Trun, rimnai avon la cuort claustrala, encunter
Elsia de Lombris ed han confidanza tier ella. Con
carins ed engrazieivels ein quels giuvens pelegrins!

Il til semetta en moviment: ils buobs ordavon,
las mattatschas suenter, las feglias de Lombris ena-
miez ed alla fin della carravana vegn cul cavagl
il Placi e ses amitgs.

Elsia ha mussau pli baul ina canzun allas buo-
bas, ina canzun ded ir a sogns a Mustér. Cun cla-
ras vuschs contan las frestgas mattatschas:

Prendei en maun, o pelegrins,
Il fest per far viadi,
Per encurir ils beins divins
Sin sogn pelegrinadi.

Leu si ei quei sogn liug d'anflar,
Mustér cul niebel scazi;
Lein ir egl ault e honorar
Sogn Sigisbert, sogn Placi.

Il missionari ei vegnius
Da lunsch en nossa tiara;
In sanctuari ei carschius
Sper sia cella cara.

In bien giuvnal el ha anflau
En nossa tiara Rezia;
La crusch ha quel pli carezau,
Ch'il mund e la rihezia.

In marter eis el d'aventaus,
Quell'olma curaschusa;
Cun Sigisbert el ei beaus
En veta gloriosa.

Selegra pia, o Disentis,
Ti has in niebel scazi,
La via muossan tiel parvis
Sogn Sigisbert, sogn Placi.

La canzun fa leghers tuts quels cors giuvenils, quels affons della Cadi, che miran adina cun fidonza si encunter la casa sontga e venerabla de Mustér.

Il til va legramein encunter Sumvitg, va tras Compadials ed ils affons fan stem sin tut, prendan si en lur olmas ils bials maletgs de cuolms e vals, vitgs ed uclauns, Reins ed uals, mulins e resgias, uauls e pastiras, boas e ruinas.

Ils treis giuvenis Placi e Marti e Christoffel discuoran, co igl uestg e preses de Cuera, Tello, ei staus generus culla claustra, regalond a quella sias bialas cuorts entras testament. Il giuncher de Ringenberg sa discuorer ord la historia, co igl imperatur Carli il grond seigi ius tras la vallada, co ils retgs tudestgs hagian fatg orda Mustér in segneradi cun agen territori.

Il Martin de Jacob, in liber sursilvan, fa la remarka, che buca tut il tschespet e tratsch audi als signurs e castellans, ch' ei detti era en Surselva bia glieud libra ed independenta. Ils cumins cun lur dertgiras elegidas dal pievel seigien sesvilupai, hagian sigil agen; statutas de vischnaunca vegnien tschentadas en ils loghens pli impurtonts.

Suenter il Rein van nos pelegrins; quei flumet ei igl atun clars tochen funs e lai observar ils pèschs, che senodan si e giu.

A Disla sper la fontauna seferma il triep pelegrins e gauda il proviant, ch' il cavagl ha purtau. Avon che far las visetas als sanctuaris duei il tgierp vegnir restauraus. Ils pelegrins vegnan lu cun ardi-

ment si suren el liug dil marteri de sogn Placi. Els venereschan la crusch aulta de lenn, che ei eregida sil plaz. E da leu salidan ils pelegrins cun legherment la tuor pussenta e veglia de s. Placi sin la spunda. La beada purschala Maria, s. Pieder apiestel, e s. Martin, uestg de Tours en Frontscha, han lur tempels sil circuit claustral. Las treis baselgias miran cun lur apsidas encunter la levada dil sulegl. E la tuor massiva, fatga sco quella d' in casti, stat sidretg davontier sco guardia dils corps de Placi e Sigisbert, Ursicin ed Adalgott. E speras quellas baselgias sesanflan la clausura e tuttas autras habitaziuns.

Elsia muossa als affons, co exprimer cun pietad la reverenzia a Diu ed a ses survients. Las baselgias han altars e maletgs renovai ed in plantschiusura ded aissas liungas engutadas sutsi cun guotas de tgau gries. In ur d' ornament de colurs ornescha il plantschius da mintga vart viaden.

Elsia ura en num de tuts: «O grond Diu e Bab en tschiel! Nus essan vegni per adurar tiu sontgissim num, per ludar tia maiestad, per engraziar per la glisch e grazia dil sogn evangeli, per serecumandar als sogns Patruns de nossa tiara. Benedescha, o Segner, tes affons!»

Elsia intonescha ussa la biala, veglia canzun: «Ave maris stella». Cun bien ed engrazieivel cor contan ils affons e carschi ils plaids.

Suenter haver orau e cantau va il petschen triep ora silla piazza avon las baselgias. Avat Pieder

de Pultengia e pader Ambrosi vegnan ord claustra e beneventeschan ils pelegrins giuvenils de Trun cun viv legherment. El sez compogna quei pievel giuven ora tier la caplutta nova de sontga Agata (Gada), semiglionta als tempels claustrals. Turnond da leu, dat il cau claustral als affons de beiber latg en cuschina claustrala.

E ventireivlamein retuorna la carravana per la medema via encunter casa. Ils affons e carschi seleggran dal bien confiart retschiert per olma e tgierp e raquentan als lur giu Trun, con bials il viadi seigi staus.

6.

In dils megliers loghens, ch' ei dat per endriescher las novitads ei la fontauna dil vitg. Sco l' aua giu da tgiern flessegian leu las caussas interessantas giud las favialas dellas bialas, che serimnan leu.

Ina damaun suenter quei viadi dils affons a Mustér vegn leu la «Barla dil nas liung» per aua. Ella tschenta la sadiala sin ils lenns dil begl sut il tgiern e mira pei a pei entuorn sin cadruvi, schebein zanza in pèr égls mirien ord ina fenestra ne porta sin ella.

Ella survegn gleiti compignia sper il tgiern d' aua. Cun in giuf sur las schuialas giu, vid il qual las sadialas pendan vid crutsch e corda, vegn la vischina tiel begl. La cumar Tina, sco ella vegn ual titulada da l' altra, ha ina enzenna, che fa ella tgunsch distinguida dallas autras cumars: ina bricla cun palegnis mellens giudem il baditschun. Schiglioc

eis ella buca ual macorta, mo empau colur de tschen-dra ha ella sin fatscha ed égls penetrants.

Stovend dar peda tochen ch' il tgiern po furnir de bletsch avunda per emplenir lur sadialas, entscheivan ellas a duvra la faviala pressapauc aschia:

La Barla: «Tgi sa, sche las mattauns dil Hercli ein schon s' empermessas cul Christoffel cheu ora e cul Marti cheu vi? Quels dus han astgau dar compignia allas dunschalas si Mustér e giu.»

La Tina: «Ellas han bein stoviu ver enzitgei schurmetg sin quellas vias malsegiras.»

La Barla: Mo il Placi ei gie ius perquei cun las soras. Tschels savevan star a casa. Ein î a sogns plitost per ir a mattauns!»

La Tina, sut vusch: «Dunschala Elsia ha sehanau pauc de quei, schegie ch' ella, ch' ei ton buna, ha buca scumandau als giuvens de vegnir.»

La Barla, mira entuorn precautamein: «Il giuncher de Zignau prendess l' Elsia nuota nuidis ora en sia tuoratscha. Mo Elsia hagi pauc tschaffen de midar casa.»

La Tina: «L' Elsia hagi perfin entruidau il giuncher tier sia sora Cornelia. Quei fuss in' enzenna, ch' ella pertratgi pli vidad auter, che vid il maridar.»

La Barla: «Il vitg de Trun seigi ad ella aschi cars, ch' ella vegli star cheu. Ed ils affons tegnan ella schi ault. Quella ei insumma pli laghigiada sin bials cudischs, che sin bials mats. Ed ina tala duess ir en claustra.»

La Tina: «Tgei, ir en claustra! Savein nus

buca era duvrrar tscheu ora buna glieud! Jeu creiel era, che la Cornelia mass meglier a prau cul giuncher Christoffel, che l' Elsia.»

La Barla: «La sabientscha sezza pertratga bein, ch' ins stoppi far plaun e prudent en de quellas caussas. Mo pertgei ei il Marti de Giachen ius cun las feglias? L' Elsia dat forse la preferenza a quel. Quei ei era in aschi miez studigiau, in amitg de cudischs e leutier aunc fegl persul. — Ils misteris dils cors vegnan bein a vegnir alla glisch a sias uras.»

La Tina pren ussa siu giuf sin schui e las sadias pleinas lundervi ed omisduas van tier lur esch casa. Tut quei ch' ellas han plidau ei buca senza fundament; femnas han in fin nas, bunas ureglias e miran sin tut.

La giuvna Cornelia para veramein de haver pli gronda simpatia per Zignau, che la buna Elsia.

Las dumengias suenter miezdi van ils affons avon la cuort claustrala, pertgei Elsia distribuescha bugen ad els empau puma, ne enqual distget giud sia meisa. Las mattauns de Lombris van lu a spass sil crest de Chiltgadira ed ils affons stattan entuorn ellas. Elsia pren siu «cudisch de Cazas» cun ella, sesa giu sin ina platta leu si e raquenta e legia ord quel, duront ch' il pievelet giuven teidla.

«Con bi e lev eis ei si cheu,» di Elsia, «mi-rei entuorn, affons, co Dieus ha fatg bials il mund! Naven dals cuolms de Tujetsch tochen giu tier las montognas de Cuera pudeis vus tscharner. Tgei biala vallada percuora nies Rein, che vegn giu ord

il lag de Toma. E quella vallada ei dada a nus da Diu sco nossa cara patria terrestre. Con buns sto il scaffider esser, il qual ha scaffiu quei sulegl terlschont, quei bi arviul blau dil tschiel, quellas alps e selvas e pradas! Carezia ha scaffiu il mund; carezia mantegn il mund; carezia dat veta el mund. Perquei, buns affons, dei vies cor a Diu, ch'ei cun nus aschi buntadeivels! Cun tut vies cor dueis vus carezar il bien Diu. «Miu affon, dai a mi tiu cor!» damonda il Segner. E sia supplica seigi da nus tuts ademplida!»

«Buns affons, mirei giu leu nossa baselgia parochiala amiez il vitg! Dieus habitescha en sia casa sin tiara. En la baselgia vegn il sogn Num de Diu ludaus e glorificaus. Quei tempel cuntegn ils scazis de Diu, la gloria de Diu; perquei vegni e mirei, tedlei e gudi quei che la buontad de Diu vul dar a nus en siu tempel. O, emprendei d'enconuscher meglier e meglier la carezia de Diu! Tschiel e tiara porschan in a l'auter il maun en la casa de Diu. Quella casa de Diu sin tiara duei gidar nus, che nus damenteien vengonz de vegnir pri si tiel Segner en sias perpetnas habitaziuns.» —

Ferton che Elsia sesa cheu sil bi ault d'Acladira e plaيدا carinamein e cun perschuasiun interna dal bien Diu e da sia dultscha carezia, cura ch'ella sbassa ses gronds égls blaus silla vallada sclarida dal sulegl d'atun: lu ei sia fatscha sereina ovala circumdada dad ina terlschur e bellezza bunamein surnaturala; sco ina regina sesa ella leu en con-

templaziun. Sco il tschiel blau semuossa resplendend el spieghel d' in lag ruasseivel e pur, aschia compara in tschiel spirtal de sontga ver Paid e veta e ventira enten l' olma pacifica della matta. Ils affons auditurs miran cun smervegl e veneraziun sin ella. Fuss Elsia buc aschi giuvna, dessen ils affons ad ella gia ussa quei num e tetel, cul qual ella viva en la historia: «Mumma Elsia!»

Denton vegn la pardanonza de Trun neutier, ils 11 de november. Puspei ha Trun l' honor de haver avat Pieder de Pultengia sin siu tratsch, schegie che la claustra ha sezza de festivar sogn Martin, patrun della baselgia gronda leu si.

Il predicatur festiv ei quella gada il hosp dil plevon en casa pervenda. El plaيدا en baselgia dalla vera libertad, che consisti enten sefar libers dals puccaus entras la forza de Christus. La vera custeivla libertad vegni dal Spért sogn; nua ch' il spért de Diu regi, detti ei libertad, grazia e carezia.

Puspei muossa Pultengia premura e quita per la caussa dil pievel, la renovaziun della ligia. Ils artechels vegls dil contract ha el redigiu danovamein e laschau scriver quels sin ina nova purgameina. Las preparaziuns necessarias per la radunonza vegnan discussionadas culs signurs presents a Trun. Era il di della dieta a Trun vegn fixaus, ils caus envidan en leutier lur dertgiras e vischnaucas sco era ils Livers en Surselva e Valrein.

Alla fin de november gia semetta igl unviern per da dretg el sessel grond cun ina emprema cufla

e nevada. Sin s. Clau e sin Nadal anflan Elsia e sia casa puspei bunas caschuns de far dil bien alla giuventetgna. Igl avat ha gie concediu, che sia stiva biala en la «cuort» damenti quasi ina stiva-cumin. Era ils umens e giuvens serimnan da temps en temps leu entuorn il Hercli de Lombris, mistral de Peisel, ed auters vasals della casa de Diu.

Christoffel de Ringgenberg, il giuncher, damonda veramein il Hercli de Lombris per siu consentiment tier l' amicezia cun sia feglia Cornelia. Il bab ponderescha la caussa madiramein e lubescha lu vistes en sia preschientscha. Suentar Daniev vegn ei celebrau ina sera de spusalezi per Christoffel e Cornelia.

Elsia muossa la buontad de siu cor era cun quella caschun; sco ina mumma sustegn ella la sora cun plaid e cussegl. —

Il mardis-tscheiver s' approximescha; las mat-tauns fan patlaunas per ils mats, che van ora egl uaul a pigliar igl um selvadi. Quei dat in legher giug mintg' onn. Buobs e giuvens van quei di cun ina schliusa dado il vitg e peglian in, ch' ei vestgius cun dascha, e porta ina barba de barba-pégn. Els cargan il pigliau silla schliusa e tilan el cun hallo tras il vitg. Ils mats tegnan dertgira sin cadruvi e pronunzian la sentenza de mort sur il prischunier. Aschia damenta ei a Trun era quei onn. Il pievel serimna sin cadruvi, cura ch' il til de divertiment arriva. Igl um selvadi vegn bess en la fontauna: mo negar, nega el buca. E sco in um de

neiv liua el era buc ora! In segl — ed el metscha da ses persecitaders.

Entgins mats vegnan quei di era tier il Hercli de Lombris sin viseta. Sias feglias han pinau patlaunas era sco quellas ded autras casas. Il Marti Cajacob ha sco capitani dils mats diregiu quei legher giug de tscheiver ed el vegn alla fin dil divertiment cun ses amitgs en la «cuort» claustrala. Elsia e Cornelia surveschan alla compignia cun patlaunas e gromma. La compignia sesa davos meisa en buna harmonia; ei vegn raquintau schabetgs humoristics, vegn era ris e cantau. Igl unviern ei gie sin tschessar, la primavera sin turnar! Ils mats contan la veglia canzun dil combat denter primavera ed unviern:

Unviern e stad ein en combat,
Tgi va cun la victoria?
'Gl unviern cun sia criuadad
Mo tschessi ord memoria!
Vegnir duei la biala stad
E terlischar en gloria!

E paucs dis sissu vegn la dumengia de gromma. Ils mats dattan fiug als casets de lenna sil crest e sesemtgan per better schibas enten serrar notg. Ils mats ferman lur schibettas resgiadas en lur lon-tscha, tegnan las rodas el fiug, tochen ch' ellas ein cotschnas da burniu. Allura sdermeinan els ellas dad ina aissa giu, ch' ellas vegnan libras dal fest e van sco in paliet dallas plauncas giuedora.

Gia l' altra damaun gartegian la Barla dil nas liung e sia cumar Tina della bricla ensemen sper

il begl d' aua sin cadruvi. Suentar il «better schibas» dat ei nuvialas tut che buglia, pertgei ils mats dian ora ils misteris zuppai schiglioc els cors, entras clamar publicamein ils numms de lur bialas, las qualas els vulan honorar cun lur producziuns. Quei che viva mo el zuppau, vegn aschia alla glisch: las amicezias della giuventetgna.

«Pertratga mo,» di la Tina, «il Marti de «Punteglias» ha clamau il num della dunschala Elsia enten better schibas.»

E la Barla rispunda: «Mira ussa, sch' jeu hai buca giu raschun! Quels dus' audan ensemen sco Isaac e Rebecca! E dal mal san ins buca dir per quei dad els.»

La Tina: «Il Hercli tegn ault il Marti, per quei ch' il giuven ei scolaus, ei fegl d' in pur liber cun agen tschespet e leutier aunc artavel persul della casa «Punteglias».»

E la Barla, penetrada aunc pli afuns els misteris, sa de dir: «Il Marti scriva brevs all' Elsia. Enzatgi ha viu, che Elsia teneva ina brev de quella sort sin maun e — bunamein bargeva»

La bricla replichescha: «Quellas caussas dil cor ein igl emprem sco in tissi per de quella olmas sco Elsia ha ina. Ella ei buca pli aschi ruasseivla e pacifica.» —

La Barla explichescha aunc alla buna cumar: «Tgi che vegn a viver, vegn a saver. — Tier la Mariarta ei il Toni staus per patlaunas jer sera — »

Las duas cumars ston calar cun lur raschienis, essend ch' il sur plevon va ual speras vi.

7.

La sera dils 15 de mars 1424 ei arrivada. La vart sulegliwa della vallada ei gia libra da neiv in toc si. Il favugn ha luvrau in temps avon. E lez ei in bien luvrer, cura ch' el stat di e notg vid sia lavur. La spunda de «Clius» dado Trun ei terreina, las empremas pintgas flurs ein comparidas per grond legherment dils affons.

Il vitg de Trun survegn gia hosps da surengiu e da sutensi; pertgei la vigelgia digl impurtont di de radunonza dils Grischs ei cheu. Il segner della Cadi, Pieder de Pultengia, ha priu quartier en sia atgna cuort e stiva e conferescha leu cul mistral Giachen de Phiesel, official della claustra e dil cumin.

La casa «Punteglias» ha preparau stiva biala e combras pils jasters. Quella casa dil Cajacob, bab de nies enconuschent Martin ei situada sper via, che va per miez il vitg ora. Il Tödi fuva la davosa casa (anora) dil vitg Trun. La casa dubla ei mo tochen sur ils tschalers da mir. Ella posseda giu bass fenestras cun garters de fier ordadora giu. Tier la porta en l' empremaalzada meinan scalas cun tschabergal viasi da mintga vart. Per miez la casa da lenn va il suler clar, en mintga alzada, e sparta aschia il baghetg en ina vart dretga ed ina seniastra, che dus cusadents san star lien. Vul il fegl della casa fundar in' atgna familia, sco igl ei il giavisch de ses geniturs, po el surprender il funs dil

pur, ch' ei per part sil bi crest d' Acladira. Truasch e clavau ein situai sper la porta davos della casa d' uustria.

Ustier ed ustiera ein il Vigeli e la Culastia Cajacob. Il bab ei in um empau corpulent, cun tgau suren miez blut da cavegls, mo persuerter cun fatscha cumpleina e flurenta. La Culastia ei aschi gronda sco el, ina dunna intelligente, de fatscha pallida, mo aunc en forzas. La Culastia ha de balsegns d' agid sil di de radunonza della Ligia. Ella sezza ha domandau Elsia de Lombris per quei survetsch e la buna Elsia ha buca tschuncau giu la supplica. Ed il Martin senta en siu cor buca pintga satisfacziun de ver Elsia en sia casa. Pertgei il giuven fegl d' in pur liber sursilvan ei scaldaus buca mo per la ligia gronda della tiara, che duei vegnir engirada en cuort, anzi aunc pli per ina ligia personala e cordiala, che vegn fatga e benedida avon igl altar. E savess ei dar per el ina spusa pli adattada e gideivla, che quella bun' olma ord la «cuort claustrala»?

Il Marti sez ei in giuven ded aulta e nobla statura, ha cavegls liungs ners, che pendan silla totona, siu frunt ei aults e lads e la fatscha ha la expressiun de senn ideal e ruasseivel.

Ils baruns de Razen, ils frars Gion, Heinrich ed Ulrich ein arrivai a cavagl a Trun ed han dumandau combras en la casa «Punteglias». Quels signurs semuossan fetg curteseivels, els paran gliend

de buna èra retica, ein vestgi ed armai sco nobels cavaliers.

Era il cont de Werdenberg-Heiligenberg pren albiert en «Punteglias»; el ei il signur dil casti vegl de Trin ed ha era tiar' e glieud el vitg de Tumein. Era quel compara armaus cun spada ligiada entuorn la veta. Martin ed Elsia sedrovan de cuntentar en tuts risguards quels nobels della bassa. Suenterscheina sesan els en cumpignia culs hosps in' uriala, stattan gie omisdus en cultivaziun spirtala buca anavos a quels baruns e conts. Giunfra Elsia lai valer a sesezza, che ella savessi en ina tala casa far dil bien enamiez il pievel e per il beinstar de siu car vitg de Trun. Ina casa lenn el vitg tegn ella pli ault, che ina aulta tuor-crap sin ina muota isolada. Elsia malegia en siu spért sia futura sort e clamada e vegn pli e pli inclinada d' exaudir las supplicas orales e screttas dil giuven Martin Cajacob,

L' auter di, suenter la levada dil sulegl va igl avat Pieder cun siu compogn en la baselgia parochiala ed ura ferventamein. Ses ministerials, vasals, migiurs serimnan leu per assister cul pievel al survetsch divin. Assistius dal plevon dil liug dat il prelat la honor dil sacrifici digl altar agl Altissim ed invochescha il Spért sogn.

«Termetta, o Diu, il tiu Spért e la scaffiziun suonda. E la surfatscha della tiara vegnas ti a renovar. Neu, o Spért scaffider!»

Ils baruns e conts presents, Christoffel, giuncher de Ringgenberg e Martin Cajacob ein presents.

E da l' autra vart en base!gia stattan las feglias de Lombris cullas mattauns en schenuglias. Elsia e Cornelia sesanflan omisduas ussa maneivel de lur futura clamada. Ellas ein seriusas e devoziusas e rogan Diu buca mo pil bien success della ligia publica preparada, mobein era per la ventira de lur ligias privatas de cors e familias. Scadina benedicziun vegn gie da surengiu. Elsia legia cun tgau sbassau ord siu cudisch:

«O sabientscha, ch' eis vegnida ord la bucca digl Altissim, e tonschas dad in cantun a l' auter, e disponas tuttas caussas ferm e dultschamein, neu per mussar a nus la via della prudientscha!

«O ti suleagl levont, splendor della glisch perpetna, suleagl de giustia: neu e sclarescha quels, che sesan el stgir ed ell' umbriva della mort.

«O Emmanuel, nies retg e legislatur, spitgaus dals pievels sco lur Salvader, neu, o Segner, per salvar nus!» —

Sut tschiel aviert sper in ault e bi ischi dado Trun ha la radunonza ditg preparada liug. Il cont Heinrich de Sax-Mesauc arriva leu da Glion avon miezdi cun suitea ded umens vegls cun barbas grischas e monduras de launa grischa. Ils Libers de Laax vegnan cun lur mistral Coray. Ils cumins de Schons e Valrein ein vegni en Surselva malgrad il scammond de lur signur, il cont de Werdenberg-Sargans. Tgei radunonza remarcabla: aristocrats e democrats, libers e subdits dils treis caus e seigneradis Mustér, Sax e Razen, signurs e purs, ils

megliers e pli curaschus umens della tiara ein serimnai cheu evidentamein cun in bien e sogn intent: Il quitaü per il beinstar dil pievel ha menau ensemen a Trun quels umens.

Il mistral della Cadi fa il beinvegni als comembers della dieta ed envida la radunonza, de tschentar in president e menader de fatschentas.

«Sia grazia, Monsignur, igl avat,» resuna ei da pliras varts. Pieder de Pultengia vegn tschernius per quella honur dil presidi.

Miu frar, mia sora, ussa stein nus pia el spért a Trun sut igl ischi in' uriala, buca mo sper la cuschia digl ischi en la hodierna sala, na sut quei ischi verd e bi, che ha udiu tuts quels raschienis de nos perdavonts quei di de radunonza historica, renomada. Tgi sa descriver, co la Ligia ei vegnida fundada leu pli francamein avon tschun tschien onns? Savein nus buca descriver quei, lein silmeins selegrar, che la ligia ei fatga e che nus gudin aunc ussa in tont della libertad leu preparada. Viva la Grischa!

Il sulegl de quei bi di de ventira terlischa giu sin quellas fatschas de vegls e giuvens, romontschs e tudestgs, che miran ussa sigl um de lur confidanza, sigl avat venerabel Pieder de Pultengia, che passa sin giavisch dil pievel el rin de vischnaunca impurtonta.

Igl avat, in um sco ina plonta d' ischi aunc en possa, passa salidond en omisdus lungatgs avon ils Grischs, schend:

«Beinvegni, cars e stimai umens della veglia Rezia; sco commembers della medema familia lein nus secusseglia per il beinstar de nies pievel . . . In Rütli en la Rezia lein nus scaffir cun agid de Diu!

«Ils confederai leu ora sper il lag dellas quater tiaras han dau igl exempel d'unitad e concordia avon il mund. Avon pli che tschien onns han els engirau lur ligia. Concordia ha fatg els gronds enten la defensium della patria. Morgarten, Sempach, Näfels ein de quei perdetga

«Nossas relaziuns ein buca las medemas sco las lur; nus havein negins castellans sco il Gessler e Landenberg. Mo ina ligia pli stretga e ferma denter las contradas dil Rein sura e dil Rein sut ein in basegns dil temps present, schi malsegirs.

«Nus vulein buc uiara denter nos segneradis e cumins, mobein pasch e concordia. Avon dertgira duei ins encurir siu dretg e buca culs pugn. Nus lein cavar in vau per la svilupaziun dil dretg popular entras fundar ina ligia e setener vid ina lescha de costituziun. Nossa brev de ligia, scretta avon trenta onns, duei vegnir observada ed exequida. Igl uorden de dertgar duei vegnir perfecziunus. La ligia duei obtener in agen tribunal. In ornament per in pievel ei la giusta! . . .

«Mo per nossa pintga ligia vulein nus gudignar in grond e pussent alliau: nies bien e car Bab entschiel! Siu agid po far fermes nies pign pievel. En oraziun lein invocar siu sogn Num. Adjutorium nostrum in nomine Domini!»

Suenter haver orau, plaidan ils caus de segneradis, ils mistrals de cumins e dertgiras, ils representants dellas vischnauncas ed espriman in suenter l'auter ils postulats dil pievel.

Il vegl dils frars baruns de Razen, in um cun barba grischa e frunt ault ed uliv, plaida cun vusch sonora: «La ligia duei proteger mintgin en ses dretgs e regress, sco ei stat scret en nossa emprema brev de ligia dils anno 1395. Il dretg de proprietad duei esser garantius a tuts commembers della ligia, spirituals e seculars, nobels e nunnobels, paupers e rehs. En special vegni la venerabla abbazia de Mustér protegida dalla Ligia en tuts ses dretgs e salvi il dretg d'eleger libramein igl avat.» —

Il signur cont de Sax-Mesauc ei in um satel, liung, cun cavegls ners, tschuors e sia fatscha ei alva e schubra sco fatga ord tschera d'aviuls. Quel obtegn il plaid sco tierz cau e plaida cun peisa:

«Nus lein esser e restar buns, fideivels confederai, schi ditg sco stattan cuolms e vals! Nus vulein porscher in a l'auter cussegl ed agid cun veta e rauba, tiara e glieud, lein conceder liber negozi e pertgitar en pasch las vias. Damonda in commember della ligia agid dals auters, a bucca ne en scret, per defensiun de tiara e glieud, honor e rauba, sche termettan ils alliaj succuors. La preda d'uiara duei vegnir repartida ulivamein sils commembers della ligia. Nus vulein era empermetter de buca prender si enzatgi en la ligia senza saver e vuler dils confederai.» —

Mistral de Phiesel aulza siu culiez cuort e cloma: «Mintga diesch onns duei la ligia vegnir renovada. Fatschentas impurtontas ein de tractar a Trun.»

Il Hugo de Werdenberg, in tgau cun caveglis clars, cloma per tudestg: «La ligia duei vegnir engirada; igl engirament duei vegnir ruts da negin!»

Ed ils purs deputai ord cumins e vischnauncas espriman cuortamein ils postulats dil pievel: «Dispetas dils signurs duein buca pli metter empaglia ils purs!» cloma in de Razen.

«Ils de Schons e Valrein duein vegnir pri si en la ligia.»

Ed il Christoffel de Zignau declara: «Sch' ei vegn giavischau, vi jeu mez sigillar per els la brev della ligia, sin mia responsablidad.»

«En pasch e segirezia vulein nus viver; fin allas uiaras senza fin!» cloma in de Flem.

«Ils dretgs dellas vischnauncas duein restar, en special quels dil marcau de Glion!» cloma in burghais de Glion.

Ei dat da sesez ina pausa — e suenter quella vegnan las caussas della ligia, ils interess e bassegns della tiara discussionai vivamein en las gruppas dils presents. Ils caus arvan la purgameina della ligia, la quala cuntegn la costituziun ed organisaziun, che duei vegnir empermessa ed engirada, Debia pievel ord il contuorn serimna leu denton, era Elsia e Cornelia vulan assister agl engirament.

Il directur della radunonza damonda allura puspei

ruaus, mussond cul maun; el legia ed explichescha il cuntegn della brev. Ed el perorescha lu cun fiug:

«Cars umens della Rezia! Dils vegls Romans nus essan fegls. Salveien bein lur jerta! Romans han giu talent e forza de reger bein il stat cun dretg e lescha.

«Nies pievel ei madirs per ina ligia de confederai. El vul, ch' il dretg vegni empalaus sin buna via. Uiaras arbitrarias duein calar. Bien uorden, segirezia, libertad, quels beins giavisch' il pievel de contonscher. Per obtener quei bi intent stovein nus esser ferm uni ed alliai, signurs e purs ensemen. Ils nobels drovan igl agid dils purs; il pievel drova igl intelletg dils nobels! Perquei la ligia lein nus renovar solemnamein!»

E tuts rispundan: La ligia lein nus renovar!»

8.

Las retschas dils deputai e dil pievel present sesiaran, ei vegn tgeu e quiet entuorn igl avat ed ils dus auters caus sper el: Sax e Razen, ed il Pieder de Pultengia mira encunter tschiel, schend: «Engirar vul dir: clamar Diu per perdetga, ch' ins digi la verdad u vegli tener sia empermischun! Cun engirar confessein nus e honorein nus pia la maiestad divina; en caussa greva astgan ins engirar. A nossa costituziun e lescha dat igl engirament pli gronda forza e benedicziun.

«Per commissiun de vossa respectada radunonza jeu vus solemn empiarel:

«Vuleis vus acceptar ed observar ils tschenta-ments cunteni en nossa brev de ligia?» E tuts rispundan: «Nus vulein!» Igl avat:

«Leis engirar ded esser e restar fideivels alliai e cars amitgs, de gidar in l' auter cun rauba, tiara e glieud per il schurmetg de dretg e pasch?»

Ed ils delegai tegnan si treis dets e dian: «Nus engirein!» Igl avat:

«Puspei avon il Segner damondel jeu vus, cars compatriots:

«Leis engirar de mantener lur dretgs, lur possessiuns als presents alliai, a reh e pauper a niebel e nunnibel e de garantir alla veglia claustra de Mustér il dretg d' eleger libramein siu avat?» «Nus engirein!» ei puspei la ferma risposta.

Igl avat continuescha, tenend la purgameina della ligia enten maun:

«Leis engirar de dar agid in l' auter en prighels, de rebatter attaccas nauschas jastras, d' encurir il dretg avon dertgira e buca cun ils pugn?» «Nus engirein,» vegn ei rispundiu cun bratsch alzau.

«Leis empermetter,» concluda il Pultengia, de tschentar en in tribunal superiur, nunpartischont e competent per tuts commembers; ina dertgira de pasch e d' appellaz, sesenta cheu a Trun?»

«Nus empermettein!» rispunda la raspada dedicididamein. —

«Dieus ha udiu! Dieus confirmeschi vos plaids! Perpetna, ferma, nunrumpeivla seigi la ligia engirada! Dieus mantegni nossa pintga naziun e car-

schenti ella cun sia benedicziun!» Aschia concluda igl avat.

La brev della ligia vegn ussa provedida culs sigils de segneradis, cumins e dertgiras. En num dils de Schons sigilescha daveras il giuncher Christoffel de Ringgenberg, essend lur mistral absents.

Ils treis caus della ligia e tuts deputai dil pievel ein aultamein satisfatgs giud il bi e bien de cuors della dieta. Ils caus envidan en lur subdits e vischins tier ina marenda el vitg de Trun.

Aunc il medem di retuornan ils «Grischs» a casa lur, raquintond ledamein dalla ligia engirada a Trun sut igl ischi. —

E tuttina veglia sco la «Ligia grischa» ei l' autra ligia privata bein preparada, ch' ei vegnida fatga a Trun quella sera dils 16 de Mars 1424: la ligia verda, cordiala denter Martin ed Elsia.

En preschientscha de lur ventireivels geniturs han els celebrau lur spusalezi, han empermess in a l' auter fideivladad e carezia entochen alla mort e tschenta il sigill usitau dellas lefzas sin lur futura, communabla sort. —

Lur nozzas han Martin ed Elsia celebrau il medem di, che il Christoffel e Cornelia han porschiu maun e cor in a l' auter avon igl altar a Trun. Quei ei stau el bi e lev meins de matg.

Il signur Hercli de Lombris ha cheutras bein dau ord casa cun encarschadetgna sias caras feglias. Mo cheutras ha il feagl Placi de Lombris pli tgunsch saviu obtener ina spusa e casarina en lur stagl.

Cornelia ha schau plascher la tuor silla muotta de Zignau. Elsia ei vivida en la biala casa «Punteglias» amiez il vitg e pievel de Trun. Ella ha fatg ovras de buontad e carezia proximala era suenter haver fundau atgna familia.

Ils caus e derschaders, scarvons e salters della Ligia grischa, che mavan e vegnevan savens a Trun, ludavan la casa hospitala de «Punteglias». Dals orfens vegneva quella bun' olma numnada: «Mumma Elsia.»

Martin, il mariu d' Elsia, ei s' avanzaus en ufecis de vischnaunca, cumin e ligia grischa; igl onn 1460 eis el staus landrechter, sco la sala della «cuort» a Trun dat perdetga.

Mo Elsia ha gudignau ina honor aunc megliera che quella de landrechtra: ella viva en la tradiziun e memoria populara cul bi num: «Mumma Elsia.»

Il maletg digl avat Pieder de Pultengia vesein nus el pierti della caplutta de s. Onna sper igl ischi a Trun, baghegiada entuorn igl onn 1500. Il pievel seregorda dils merets de quei grond avat e numna el «bab della ligia». —

Viva la Grischa!

